

TIIBETIN TAITEESTA

Tiibetin kulttuuri on buddhalaisuuden läpikäynti, ja niinpä tiibetiläinen taidekin on nimeltään buddhalaista taidetta. Enimmäkseen maalaukset ja patsaat kuvaavat valaistuneita olentoja, jumaluuksia ja guruja, mutta jonkin verran on myös maallisempiin opetustarkoituksiin tehtyä taidetta, esim. lääkekasveja ja anatomiaa esitteleviä maalauksia. Buddhalaisuus alkoi 600-luvulta lähtien levitä Tiibetiin Intiasta ja sen myötä muutkin kulttuurivaikutteet – tiibetin kielen kirjaimistokin on laadittu intialaisten esikuvien pohjalta. Intialainen buddhalainen taide yhdistyi Tiibetissä muihin vaikutteisiin, kuten kiinalaiseen maisemamaalaukseen, ja synteesisestä kehittyi omaleimainen tiibetiläinen tyyli.

Sakraalin luonteensa vuoksi tiibetiläinen taide ei perustu taiteilijan vapaaseen itseilmaisuun, vaan on muodollista ja tarkkojen sääntöjen määrittämää; tässä suhteessa se verrattavissa ortodoksiseen ikonitaiteeseen. Hahmojen mittasuhteet, asennot, eleet, ilmeet, asut, korut ja käsissä pitelemät esineet on esitettävä juuri niin kuin ne on kuvattu suullisessa ja kirjallisessa traditiossa. Näillä kaikilla on oma merkityksensä ja niiden muodostama kokonaisuus ilmaisee kunkin hahmon hengellisen ominaislaadun. Joissain ikonografian kannalta merkityksettömissä yksityiskohdissa ja varsinkin maalausten taustamaisemissa taiteilijalla on enemmän vapauksia, vaikka harvoin niissäkään on toteutettu mitään kovin omaperäisiä ideoita. Taiteilijan rooli on olla anonyymi välittäjä, eikä teoksia perinteisesti ole edes signeerattu.

Maalauksessa voi olla yksi tai useampia hahmoja, jopa satoja, mutta yleensä muutamasta pariinkymmeneen. Monet hahmot voidaan esittää yhdessä viisautensa kanssa. Tällä kuvataan viisauden ja myötätunnon yhtymistä, tyhjyyden ja autuuden ykseyttä, dualismin ja käsitteellisyiden ylittävää valaistunutta tietoisuutta. Jotkut hahmot voivat olla raivoisassa muodossa, valaistuneen energian ankarana voimakkaina ilmentyminä. Raivoisia hahmoja ovat myös opinsuojelijat. Monet niistä ovat alun perin Tiibetin esibuddhalaisia vuorijumalia, jotka buddhalaiset gurut kukistivat ja kesyttivät buddhalaisuuden suojelejoiksi.

Tyypillisessä asetelmassa on yksi suurikokoinen keskushahmo, jonka ympärille muut on ryhmitelty; kuvan yläosassa on kosminen alkubuddha tai muita buddhahahmoja sekä lamoja ja guruja, alaosassa raivoisia suojelejumaluuksia. Sommittelussa ei kuitenkaan ole tiukoja sääntöjä, vaan jokainen kuva on oma looginen kokonaisuutensa ja kaikenlaiset hahmot voivat sijaita missä tahansa asemassa. Usein sivuhahmoina esiintyy myös keskushahmon eri ilmenemismuotoja. Joissain maalauksissa taas keskushahmon ympärillä, yleensä koko kuva-alan täyttäen, on suuri määrä sen hyvin pienikokoisia toisintoja. Kokonainen gurulinja siihen liittyvine meditaatiojumaluuksineen esitetään ns. turvautumispuun muodossa. Tällaisessa kuvassa on suuri puu, jonka oksille on maalattu jopa toista sataa yksilöllistä hahmoa. Ylimpänä on alkubuddha ja puun juurelle on kokoontunut joukko olentoja – ihmisiä, eläimiä ja jumalia – osoittamaan kunnioitustaan. Ns. kertovissa maalauksissa voidaan taas esittää jonkun henkilön elämäntarina erillisinä kohtauksina, usein suuren keskushahmon ympärille siroteltuna.

Pyhän taiteen kiteytynein kompositio on mandala, mielen ja kosmoksen kartta. Tyypillinen mandala koostuu samankeskisten kehien rajaamasta ympyrästä ja sen sisällä sijaitsevasta nelikulmaisesta palatsista, jonka portit aukeavat neljään ilmansuuntaan. Palatsin keskellä asuu mandalaa hallitseva meditaatiojumaluus, jonka ympärillä, mandalan eri osissa, näyttäytyvät jumaluudet ovat pohjimmiltaan keskushahmon ilmentymiä. Samalla ne edustavat mielen, ruumiin ja kosmoksen energioita, jotka on kohdattava matkalla mandalan – maailman – keskipisteeseen.

Tiibetin kielen sana thangka tarkoittaa tasaista pintaa ja tasankoa, mutta lisäksi sanalla tarkoitetaan perinteistä kankaalle tehtyä rullamaalausta. Maalauksen teko aloitetaan pingottamalla pellava- tai puuvillakangas puiseen kehikkoon, sitten se pohjustetaan liiman ja kalkin seoksella ja tasoitetaan täysin sileäksi. Tälle pinnalle laaditaan tarkka mittasuhteiden kaavio, jolla varmistetaan kuvattavien hahmojen oikeat mittasuhteet. Useimmiten käytetään keskeisperspektiiviä, jossa keskushahmo asetetaan tarkalleen kuva-alan vertikaalisen keskilinjan kohdalle ja muut hahmot symmetrisesti sen suhteen. Kertovissa maalauksissa tai lamoja, guruja ja joogea kuvattaessa voidaan käyttää myös sivuperspektiiviä ja epäsymmetristä asettelua. Ensin hahmot piirretään ääriiviapiirustuksena, sitten kuva väritetään, lisätään kultaukset ja rajataan ääriviivat hyvin ohuella siveltimellä. Kultauksia voidaan myös kiillottaa tylpällä metallipuikolla hieromalla. Perinteisesti käytetään mineraaleista jauhettuja värejä, jotka sekoitetaan sideaineena toimivaan vasiliukoiseen liimaan, ja kultauskin tehdään liimaan sekoitetulla kultapölyllä. Valmis maalaus ommellaan tyhjää avaruutta kuvaavaan brokadikehykseen. Maalauksen ja brokadin välissä on yleensä punaisesta ja keltaisesta kaistaleesta koostuva ”sateenkaarireunus”, kuvan alapuolella eri värinen nelikulmainen kangaspala ”portti” ja reunoilla roikkuu vapaasti kaksi kapeaa kangassuikaletta ”tuulinauhat”. Lisäksi maalauksen edessä on ohut suojakangas, joka laskostetaan ylös, kun kuvaa pidetään esillä.

Patsaiden materiaalina käytetään yleensä kuparia, johon on sekoitettu muita metalleja esim. kultaa, hopeaa, lyijyä, sinkkiä, tinaa, antimonia. Näin saadaan aikaan eri värisävyjä. Erilaisten metalliseosten tarkat reseptit ovat vuosisatojen aikana taiteilijasuvuissa kehiteltyjä ja varjeltuja salaisuuksia.

Patsaita voidaan valaa joko yksittäiskappaleina tai sarjatyönä. Edellisessä tapauksessa käytetään vahamuottia. Savimöykky päällystetään vahalla, johon veistetään tulevan patsaan piirteet, ja tämä vahamalli puolestaan ympäröidään savella. Vahakerroksen läpi työnnettyt naulat pitävät sen sisällä olevaa savikappaletta paikoillaan, kun vaha sulatetaan pois. Kahden savikerroksen väliin syntyneeseen rakoon kaadetaan sitten sulaa metallia, jonka jähmetyttyä muotti rikotaan ja patsas otetaan ulos. Useampaan kertaan käytettävä, avattava muotti taas valmistetaan ympäröimällä vamis esine savella. Ennen kuin savi on kuivunut se leikataan auki ohuella veitsellä ja malli poistetaan. Leikkauspinta peitetään hiilipölyllä tarttumisen estämiseksi, muotti suljetaan ja sen annetaan kuivua.

Valamisen jälkeen patsas viimeistellään. Epätasaisuudet poistetaan, yksityiskohdat huolitellaan, tehdään kaiverruksia ja upotuksia. Patsas hiotaan, kiillotetaan ja mahdollisesti kullataan. Tavallinen menetelmä on levittää kulta-elohopea -amalgamia kullattavalle pinnalle, jonka jälkeen esinettä lämmitetään, jolloin elohopea höyrystyy ja kulta tarttuu metallipintaan. Parhaiten onnistuneita valuja ei yleensä edes kullata, koska patsas halutaan säilyttää mahdollisimman hienopiirteisenä. Varsinkin iso tai monimutkainen patsas voidaan koota erikseen valettavista osista. Jalusta, sädekehä ja jotkin käsissä pidettävät esineet ovatkin usein irrallisia.

- Pekka Lehtisalo -